

התהוות המדינה במרחב הספר המקוון: השוואה

תיאורטית והיסטורית

עמית שיניאק¹

1	תקציר
2	מבוא
2	א. מושג הריבונות המאותגרת והמרחב המקוון
4	הספר כביטוי למרחב בלתי נשלט
4	המרחב המקוון: בין טכנולוגיה לתופעה חברתית
6	ב. כיצד מדינות מתהוות במרחב?
8	ג. השוואה בין תהליך בניין המדינה: במרחב הימי ובמרחב המקוון
8	כלכלה ביטחון וטריטוריה
9	טריטוריה: הגדרה, תיחום ושמירה על שלמות טריטוריאלית
10	גיבוש הגבולות במרחב הפיסי ובמרחב המקוון - תהליך המיפוי
14	שינוי תפיסתי
15	מונופול על אמצעי הכפייה - על פיראטים והאקרים
20	סיכום ומסקנות להמשך

תקציר

הבנה טכנית של תופעת סייבר כטכנולוגייה חדשה לא מספקת את הכלים הנדרשים לפעולה אפקטיבית במרחב המקוון. האינטרקטיביות החברתית פוליטית שמתרחשת במרחב והקשיים שהוא מציב המרחב בפני שלטון החוק, הופכים אותו לאתגר לריבונות המדינה. עם זאת, טוען הכותב שדפוסי הפעולה של מדינות ושל שחקנים אחרים חוזרים על עצמם בכל פעם שהתפתחות טכנולוגית פותחת מרחבים חדשים להתרחבות אנושית; ההתנהגות המדינית ב"מרחב המקוון" (Cyberspace) הולמת את זו שאפיינה מדינות בפתחת מרחבים פיזיים כמו הים או האוויר. שני תהליכים שמאפיינים תקופות אלה הם מיפוי או תיחום טריטוריה, ואכיפת המונופול המדיני על כוח מאורגן. הבנת הקווים המקבילים בין בניין המדינה במרחב הימי במאה ה-16 ובמרחב המקוון מספקת תפיסה כוללת ומתאימה יותר לתכנון ולפעולה במרחב המקוון.

¹ רב-סרן עמית שיניאק משרת כראש מדור במחלקת שיתוף פעולה צבאי בינלאומי באגף התכנון. עמית מסיים בימים אלה את עבודת הדוקטורט אותה הוא כותב במסגרת המחלקה למדע המדינה באוניברסיטה העברית בנושא "המרחב המקוון כאזור גבול: תהליך יצירת הריבונות ויכולת האכיפה במרחב המקוון בישראל, ארה"ב וסין", תחת הנחייתם של פרופ' אורן ברק ופרופ' ירון אזרחי. חלקים מעבודה זו מופיעים במאמר.

"On the Internet, nobody knows you're a dog"²

האם האינטרנט הוא המקום החדש המאפשר לנו להסתתר מאחורי המחשב מבלי שיגלו אותנו? האם זו תופעה חסרת תקדים המותירה את המדינה במבוכה? עצם ההתייחסות לרשת תקשורת ממוחשבת כאל מרחב מקוון (סייבר - Cyberspace),³ מעידה כשלעצמה כי האינטרנט כה נוכח בחיי היומיום המודרניים, עד שנתפתח לו תדמית ציבורית שיש המזהים אותה באופן אוטופי ככרוכה בערכים ליברליים כגון חירות, שוויון וקידמה, או מנגד עם ערכים אנרכיים כגון היעדר שליטה, אנטי ממסדיות, טרורזם ואינדיבידואליזם קיצוני. במסגרת מאמר זה, אני שואף לבחון את התדמית של האינטרנט כמרחב (מרחב מקוון), ואת ההנחה הסמויה הקיימת בקרב ציבורים רבים כי מדובר במרחב שאין למדינה ולממסד המדיני והביטחוני שליטה בו. שאלת המחקר העומדת בבסיסו של המאמר, היא האם ניתן להשוות בין התהליכים ההיסטוריים ליצירת ואכיפת הריבונות המדינית הביטחונית במרחבים הפיזיים (ים, אוויר ויבשה), לבין תהליכים אלו במרחב המקוון? לשאלה זו, שבוחנת את הניסיון המדיני ההיסטורי, השלכות נרחבות לגבי מדינאים, פקידי ממשל ואנשי צבא בבואם לקבוע מדיניות ומעשה במרחב המקוון.

ההשערה המרכזית שתיבחן היא כי ניתן למצוא קווים תיאורטיים מסוימים מקבילים בין תהליכי ההתפתחות, המיסוד ואכיפת מוסד הריבונות של המדינה במרחב המקוון ובין "אזורי ספר" אחרים. במילים אחרות, יכולת השליטה והאכיפה של המדינה במרחב זה דומה ליכולות שהיא הפגינה בעבר כלפי מרחבים "חדשים" אחרים בשלבי התפתחות דומים. המרחב המקוון יבחן אפוא כ"אזור גבול" (border zone), או כ"סֶפֶר", ותיערך השוואה בינו ובין ראשית החלת הריבונות במרחב הימי, כדוגמא לתקופה שבה ריבונות המדינה התקיימה באופן עמום במרחב אחר. לפיכך, מטרתו העיקרית של המאמר היא לבאר ולבסס את התשתית המושגית והתיאורטית, ולספק דוגמאות היסטוריות שיאפשרו ניתוח וקביעת מדיניות ביטחון של המדינה במרחב המקוון. זאת ועוד, מאז העלייה במרכזיות העיסוק במרחב המקוון במערכות הביטחון, נראה כי ישנו חסר מתמשך בתשתית סדורה והיסטורית שימושית לצורך תכנון מדיניות אסטרטגית, וישנה נטייה לטפל בסוגיה זו מתוך ראייה צרה שניתן לתאר אותה כטקטית או מודיעינית בלבד.

בניסיון לבסס את ההשערה שניתן ללמוד מהאינטראקציה ההיסטורית של המדינה במרחבים אחרים לבין המרחב המקוון, יחולק המאמר באופן הבא: הצגת המושגים התיאורטיים הנדרשים לניתוח האינטרנט (מרחב מקוון, ריבונות, גלובליזציה); הצגת התהליך ההיסטורי של התהוות המדינה; השוואת התנהלות המדינות במרחב הימי ובמרחב המקוון באמצעות ניתוח תהליך בניין המדינה במרחבים אלו בדגש למהלכי המיפוי והתיחום הטריטוריאלי ואכיפת המונופול המדיני על האלימות המאורגנת.

א. מושג הריבונות המאותגרת והמרחב המקוון

היות ומאמר זה בוחן את האינטראקציה שבין המרחב המקוון לבין פעולתה של המדינה לצורך החלת ריבונותה הביטחונית וביסוס יכולת האכיפה, מובלעת בו הנחה סמויה שהמרחב המקוון מאתגר את המדינה. אתגר זה נובע מטבעו הבינלאומי של המרחב המקוון, המציב קשיים לאכיפת הסדר המדיני

²Peter Steiner, cartoon in *The New Yorker*, 5 July 1993, Pp. 61

³ למרות שבחלק מהפרסומים בעברית מתורגם המונח "Cyberspace" למונח "מרחב קיברנטי" או "סייבר", במאמר זה אשתמש במונח "מרחב מקוון" כתרגום מדויק ונכון יותר בשפה העברית לאותו מונח באנגלית. יש לציין כי המושג "אינטרנט" תורגם רק לאחרונה למושג העברי החדש "מרשתת". משום שהשימוש במושג זה עדיין אינו רווח לא אעשה בו שימוש במאמר.

הטריטוריאלי, לשלטון החוק ולהחלת נורמות בינלאומיות והמשפט הבינלאומי. תופעת השחיקה בריבונות המדינה היא תופעה מורכבת יותר מכפי שמתואר בחלק מהמחקרים המנתחים תופעות עדכניות התורמות למצב זה. מצד אחד, הגלובליזציה מהווה דוגמא עכשווית לאתגרים השוחקים את מוסד הריבונות, תופעות כגון ארגונים בינלאומיים (IO), ארגונים בינלאומיים לא ממשלתיים (NGO) והמררחב המקוון, מלבים את הפולמוס על עתידה של המדינה כישות הפוליטית הממוסדת המובילה במערכת הבינלאומית והאזורית היום⁴. מצד שני, מחקרים היסטוריים רבים מעידים כי אתגרים משמעותיים לריבונות המדינית כבר היו קיימים בעבר וישויות פוליטיות חלופיות לסדר הריבוני המדיני שהתקיימו במקביל לריבונות המדינית, אך כשלו ביכולתם להחליפה⁵. בין הדוגמאות ניתן למנות אימפריות אזוריות ואתניות⁶, ארגונים דתיים⁷, איגודי סחר בינלאומיים וגילדות מקצועיות⁸, יזמי אלימות עצמאיים כגון: פיראטים⁹, שכירי חרב וחברות צבא פרטיות¹⁰, ארגוני פשע¹¹, וארגוני טרור¹². נוכח אתגרים אלה, ניתן לומר כי המערכת הריבונית המדינית שרדה, במיוחד במובן בו היא מקיימת המשכיות בלגיטימציה לריבונות טריטוריאלית ומונופול על הפעלת אלימות מאורגנת¹³. שרידותה של המדינה היא תוצר של מהלכים שנועדו לשמר את המונופול הריבוני. מהלכים אלו מעידים כי הריבונות המדינית היא סטאטוס יחסי שמושג בתוך מערכת של תשומות (לחצים, אתגרים והזדמנויות) פנימיות וחיצוניות, ומכאן שמושג הריבונות מבטא מצב סובייקטיבי תמידי של מאבק למול אתגרים - בין אם חברתיים או טכנולוגיים. לפיכך, מתקיימת המדינה באופן תדיר במצב של חיכוך ומשא ומתן מול גורמים, גופים, מוסדות ויחידים שונים המתגרים אותה.

⁴Krasner S.D. (2001). "Abiding Sovereignty". *International Political Science Review*. Vol. 22 No. 3 Pp. 245-247.

⁵Ibid, 239-245; H. Spruyt, **The Sovereign State and its competitors**. p. 4.

⁶Krasner, 2001; 240.

⁷Ibid. Pp. 243; D. Philpott "The Religious Roots of Modern International Relations," *World Politics*, Vol. 52, No. 2 (Jan. 2000), pp. 206-245; D. Philpott, **Revolution in Sovereignty**, (Princeton: Princeton University Press, 2001); J. R. Strayer, **On the Medieval Origins of the Modern State**, (Princeton: Princeton University Press, 2005).

⁸J. E. Thompson, "State Sovereignty in International Relations: Bridging the Gap between Theory and Empirical Research". *International Studies Quarterly*. (June 1995) Vol. 39, No. 2, pp. 213-233; J. T. Mathews, "Power Shift". *Foreign Affairs*. Vol. 76, No. 1 (Jan. - Feb. 1997). pp. 50-66; R. Rosecrance, **The Rise of the Trading State**. (New York: Basic Books, 1986); C. Tilly, **Coercion, Capital, and European State AD 990-1990**, 1995.

⁹O. Lo`wenheim, **Predators and Parasites: Persistent Agents of Transnational Harm and Great Power Authority**, (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2007) (Lo`wenheim 2007 (1)); O. Lo`wenheim, "'Do Ourselves Credit and Render a Lasting Service to Mankind": British Moral Prestige, Humanitarian Intervention, and the Barbary Pirates". *International Studies Quarterly*. Vol. 47, No. 1 (Mar. 2003), pp. 23-48; J. E. Thompson, **Mercenaries, Pirates and Sovereigns: State Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe**. (New Jersey: Princeton University Press, 1994).

¹⁰D. Avant, "From Mercenary to Citizens Armies: Explaining Change in the Practice of War". *International Organization*, Vol. 54. No. 1. (Winter 2000). pp. 41-72; T. Lynch and Walsh A.J., "The Good Mercenary?," *The Journal of Political Philosophy*, Vol. 8 No. 2. (2000) pp. 133-153; L. W. Serewicz, "Globalization, Sovereignty and the Military Revolution: From Mercenaries to Private International Security Companies". *International Politics*, Vol. 39. (March 2002), pp. 75-89.

¹¹O. Lo`wenheim, 2007 (1); V. Volkov, "Violent Entrepreneurship in Post-Communist Russia", *Europe-Asia Studies*, Vol. 51.No. 5, 1999. pp. 741-754.

¹²B. R. Barber, **Jihad vs. McWorld: How Globalism and Tribalism are Shaping the World**, (New York: Times Books, 1995); M. Van Creveld, **The Rise and Decline of the State**. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).

¹³J. A. Pemberton, **Sovereignty: Interpretations**. (Hampshire: Palgrave Macmillan, 2009).

הספר כביטוי למרחב בלתי נשלט

הספר, או "אזור ספר", הינו מושג הניתן לפרשנויות שונות ומגוונות. ככאלה, נוח להגדירו באופן לעומתי מול המושג המוכר והרווח "גבול". מונחים אלו מהעולם הפיסי משמעותיים להבנת האינטראקציה של המדינה במרחב המקוון למרות היותו ווירטואלי. פירושו המילולי הלועזי של המונח ספר הוא "גבול קדמי" (Front - Frontier) והוא מתייחס למרחבה הקדמי של מדינה (קדמי במובן של מרחק מהעורף או מהמרכז). לעומתו, המשמעות הלועזית של המונח גבול היא מכיל/מגביל (Bound - Boundary) והוא מתייחס למשמעות של תיחום המדינה הריבונית שהיא בעלת ריבונות משפטית בתוך טריטוריה מתוחמת¹⁴. המאפיינים של אזורים אלו שונים בהתאמה¹⁵:

אזור הספר הוא צנטריפוגלי/מכוון החוצה (Outer Oriented), הוא תופעה היסטורית חברתית עמומה וקשה להגדרה חד משמעית, המיועדת להוות בלם זעזועי למדינה ובו זמנית לשמש כאינטגרטור בין-תרבותי וכקטליזטור כלכלי. בדומה למונח "גבול רך", זהו מרחב המיועד לחצייה, בעל קיום משלו המוביל לכך שלמרות שהוא משויך ומזוהה עם מדינה מסוימת, הגורמים המעורבים בו הם בעלי אינטרס עצמאי שאינו חופף תמיד למדיניות של המרכז הפוליטי. כתופעה היסטורית, מושג הספר מזוהה עם קיומן של אימפריות בעלות גבול ארוך ורחב כגון רומא או סין¹⁶, אך גם עם מדינות מודרניות יותר כגון ארה"ב.

הגבול, בניגוד לאזור הספר, הוא מושג בעל מהות המכוונת פנימה (Inner Oriented). הגבול הוא בדרך כלל ברור וקל לזיהוי (פיזית, חברתית ומנטאלית) ומהווה סמל להחלטות מדיניות טריטוריאליות המשקפות את גבולות השליטה האפקטיבית ואת הגבול הבינלאומי המוכר. מטרתו של הגבול היא לתחום את הקהילה הפוליטית, הוא אינו מיועד לחצייה אלא מהווה חסם ומשמש כאלמנט מפריד, ולכן הוא ביטוי של מדיניות הממשלה ו/או הממסד הפוליטי ומעוגן פורמאלית בחוק הבינלאומי. לכן, מהותו משתנה בהתאם למהות הפוליטית של המדינה והיא סובייקטיבית ותלויה הקשר חברתי פוליטי¹⁷. ישנה נטייה לראות הפרדה ברורה בין מצב הגבול למצב הספר, אך לאור תופעת הגלובליזציה ומהפכת המידע המדגישה את ההשפעה ההדדית שבין הפוטנציאל הכלכלי והחברתי הגלום ב"פתיחות" של אזור הספר (כמו גם את הסכנות הנובעות מפתיחות זו), גובר האינטרס של המדינה להגן על פוטנציאל זה ולהגדיר אותו כשייך לה ולנסות לייצר פתיחות בעלת בקרה גבוהה יותר¹⁸. בהמשך אדגים כיצד התנהלות המדינה בגבול היא כלי יעיל להבנת התנהלותה במרחב המקוון.

המרחב המקוון: בין טכנולוגיה לתופעה חברתית

המרחב המקוון, יוצג במאמר זה כמרחב חדש שהפך נגיש לאינטראקציה חברתית פוליטית ומדינית לאור התפתחויות טכנולוגיות והוא גם מהווה אתגר לריבונות המדינה. את המושג "מרחב מקוון" (Cyberspace) הגה וביאר הסופר ויליאם גיבסון (Gibson) במסגרת רומן בדיוני ידוע שפורסם ב-1984 בשם

¹⁴L. K. D. Kristof, "The Nature of Frontiers and Boundaries," *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 49. No. 3. [Part 1] (Sep. 1959), pp. 269-271.

¹⁵Ibid. pp. 271-274

¹⁶S. D. Krasner, "Sovereignty: An Institutional perspective," *Comparative Political Studies*, Vol. 21, 1988. pp. 87-88; F. Kratochwil, "Of Systems, Boundaries, and Territoriality: An Inquiry into the Formation of the State System". *World Politics*, Vol. 39. No. 1 (Oct. 1986). pp. 27-28.

¹⁷L. K. D. Kristof, 1959; 281-282.

¹⁸M. B. Salter, "Passports, Mobility, and Security: How smart can the border be?," *International Studies Perspectives*. Vol. 5. Pp. 86-88, 2004.

Neuromancer¹⁹. העובדה שמקורו של המושג הוא בז'אנר הספרות הבדיונית, היא אולי אחת הסיבות לריבוי הפרשנויות למושג זה, ולקושי הקיים בקרב חוקרים, בירוקרטים ומדינאים לפרש אותו כבעל משמעות יישימה ובת השוואה למרחבים "פיזיים" כגון המרחב הימי. ביטוי מרכזי למחלוקת באשר לשאלה האם יש להשוות את המרחב המקוון למרחבים פיזיים, הוא בהבדלים שבין שתי קבוצות של ההגדרות המקובלות למושג ה"מרחב המקוון": ההגדרה הטכנית, שנתגבשה על בסיס הפיתוח הטכנולוגי של האינטרנט בקרב מומחי מחשבים ומשפטנים המתמחים בטכנולוגיה; וההגדרה החברתית - מרחבית, שנתגבשה לראשונה על ידי גיבסון ופותחה על ידי שורה של סופרי מדע בדיוני.

גיבסון, שהגה את המושג "מרחב מקוון" בראשית ימי המחשב הביתי והתקשורת מתווכת המחשב, ועוד בטרם פיתחה של האינטרנט והתבססותם של יישומים כגון "הרשת העולמית הרחבה" (WWW), מבסס את ההגדרה החברתית - מרחבית באמצעות תיאורו את המרחב המקוון כביטוי גראפי של מטריקס (Matrix) מתמטי, המייצר חוויה חזותית ומקיפה, בקרב משתמשי מחשב שונים²⁰. ההתייחסות של גיבסון למרחב המקוון, הוא כתופעה המתגרת את כל המרכז החושי (Sensorium) של המוח, כפי שעולה מ"ההגדרה הספרותית" למושג "מרחב מקוון":

"A graphic representation of data abstracted from banks of every computer in the human system"²¹.
ההתייחסות של גיבסון לאינטרנט כאל מרחב (Space), נובעת מהחזון שלו על אודות היקף ההשפעה של רשתות מחשבים על בני האדם המשתמשים בהן, עד לכדי התחושה הקיימת בקרב ציבורים רבים היום של מרחב חדש ושל מציאות מדומה. ההגדרה "המרחבית" הזו עושה שימוש במטפורות גיאוגרפיות וחברתיות כדי לתאר את האינטרנט כמרחב המכיל בתוכו את כלל האפשרויות הגלומות באינטראקציה האנושית: רגש, אמונה, יחסי שיתוף פעולה, מלחמה טרור וכדומה. בעיניו, המשתתפים אינם "מתקשרים", כפי שמתארים שיחה בטלפון, או "צופים" באופן פאסיבי, כפי שמתארים צפייה בטלביזיה. מי שעושה שימוש באינטרנט מקיים על פי הגדרה או גישה זו וכפי שרווח בהתייחסות הציבורית בימינו, אינטראקציה דומה לזו שבין בני אדם למרחב פיזי. לכן המשתמש "גולש", "נמצא ב..", "נכנס" או "יוצא" מבחינה מטאפורית מהמרחב המקוון. ההגדרה המרחבית היא זו המאפשרת לשוות את האינטראקציה החברתית במרחב המקוון, מבחינה מדינית וביטחונית למרחבים פיסיים אחרים.
לעומת ההגדרה המרחבית של גיבסון, ההגדרה המקובלת בחלק גדול מהספרות המחקרית, המשפטית מסמכי מדיניות וחקיקה, מתאפיינת בתיאור "טכני" של האינטרנט ומסתמכת על מונחים מקצועיים של מומחי מחשבים, המתמקדים בתיאור ההמצאה הטכנולוגית ולא במשמעויות הגלומות בה. כפי שעולה מהגדרתו של למלי:

"The internet is merely a simple computer protocol, a piece of code that permits computer users to transmit data between their computers using existing communications networks"²².

ההגדרה הטכנית מבצעת הקבלה בין התיאור הטכני של המושג "אינטרנט", כיישום של תקשורת מתווכת מחשב, העושה שימוש בטכנולוגיות מידע ומבחינה מעשית מתקיימת במסגרת רשת המחשבים העולמית הרווחת היום (www), מצד אחד, לבין המונח "מרחב מקוון", הנתפס ככינוי או כמטפורה בלבד לאינטראקציה המתקיימת ברשת מחשבים, מצד שני. ההקבלה, מתבססת על דרך הפעולה של תקשורת המתווכת באמצעות מחשב (CMC), המתייחסת בדרך כלל לתקשורת בין "יחידות מארחות"

¹⁹לפרסום הספר קדם סיפור קצר שפורסם ב-1982 בשם "Chrome Burning" בו הוזכר המונח לראשונה.
²⁰W. Gibson, *Neuromancer*, (New York: Ace Books, 2000 [1984]), pp. 61-62.

²¹Ibid. Pp 60

²²M. A. Lemley, "Place and Cyberspace". *California Law Review*. Vol. 91, No. 2, (March 2003). pp 523.

(Hosts). יחידות אלו, מוגדרות כחומרת מחשבים המחוברת לאינטרנט, בעוד שכל נקודת קצה (Node) נספרת כיחידה נוספת בפריסת הרשת²³. חדשנותו של האינטרנט נובעת מהיותו רשת תקשורת המחברת רשתות מחשב פנימיות (Intranet) שכבר היו קיימות, באמצעות יישום של פיתוח טכנולוגי המאפשר העברה יעילה ומבוזרת של מידע אלקטרוני המכונה "מערך מיתוג מנות"²⁴. מערך זה מאפשר יתירות לאחר תקיפה ופגיעה חלקית²⁵.

בין אלו המפרשים את האינטרנט כהתפתחות טכנולוגית תקשורתית גרידא, קיימים אלו הסוברים כי היא אינה יכולה להביא לשינוי משמעותי מעבר להשפעות המוכרות של אמצעי התקשורת המודרניים²⁶. הסתירות הקיימות בין חקיקה ותוכניות מדיניות המסתמכות על תפיסה טכנית את האינטרנט, לבין התפיסה הציבורית המרחבית את המרחב המקוון הן אחת מבעיות היסוד המקשות על קידום מדיניות מקובלת ודינים בינלאומיים אחידים. לעומת זאת, בשנים האחרונות מעידות הגדרות למרחב המקוון במסמכים רשמיים עדכניים, אותם אני מאמץ לצורך מאמר זה, על הכרה במהותו הטכנית של המרחב המקוון אך גם על הצורך לפעול למולו כאל מרחב בעל השלכות חברתיות פוליטיות וביטחוניות מורכבות. כך למשל החלטת ממשלת ישראל 3611 על "קידום היכולת הלאומית במרחב הקיברנטי" מאוגוסט 2011 מגדירה את "המרחב הקיברנטי" כ: "מתחם הפיזי והלא פיזי, שנוצר או מורכב מחלק או מכל הגורמים הבאים: מערכות ממוכנות ממוחשבות, רשתות מחשבים ותקשורת, תוכנות, מידע ממוחשב, תוכן שמועבר באופן ממוחשב, נתוני תעבורה ובקרה והמשתמשים של כל אלה"²⁷.

ב. כיצד מדינות מתהוות במרחב?

את התהליך המדיני להתמודדות עם תופעות השוחקות את ריבונותה של המדינה, ניתן לחלק לשלוש: (1) בניין המדינה (State Building) תוך התייחסות למהלכי תיחום הטריטוריה ויצירת יכולת האכיפה; (2) הבניית המדינה (State Construction), תוך התייחסות לביסוס הסמכות המשפטית המדינית והבינלאומית; (3) בניין האומה המכונה גם תהליך האינטגרציה הלאומית (Nation Building / National Integration), תוך התייחסות ליצירת הלגיטימציה הפנימית והבינלאומית. בניין המדינה הוא התהליך המתאר את התהוות המימד הפיזי התשתיתי של המדינה ביחס למרחב בו היא מתקיימת, קרי הגדרה (טריטוריה, אוכלוסייה), ניצול ההון (משאבים וניהול כלכלי) והקניית ביטחון (מונופול על אמצעי הכפייה); הבניית המדינה הוא התהליך המתאר את התהוות המימד החברתי-מוסדי

²³ יש לציין כי נקודות קצה אינן בהכרח שוות, הן יכולות להיות משתמש בודד או ארגון שלם.

C. R. Kedzie, "The third Wave," in: B. Kahin and Nesson C. (eds.), **Borders in Cyberspace**. (Cambridge: MIT Press, 1997), pp. 111.

²⁴ מערך מיתוג מנות" נועד לאפשר שרידות של רשתות על ידי ביזור שליחת המידע באמצעות תהליך שבו "המסר הנשלח מחולק למנות. כל מתג מזהה את היעד הסופי של המסר, אבל מפצל אותו כך שכול מנה מועברת בנפרד בציר פנוי. המסר מאוחד שוב כאשר המערכת מאתרת את הגעתו של המסר לנקודת היעד". להרחבה ראו: ת. אשורי, **מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת**, (תל אביב: רסלינג, 2011), עמ' 134.

²⁵ ת. אשורי, **מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת**. (תל אביב: רסלינג, 2011). עמ' 133-38.

²⁶ כך למשל טוען גולדסמית' במאמרו שכבר קיבל מעמד קאנוני בקרב חוקרי האינטרנט:

"Activity in cyberspace is functionally identical to transnational activity mediated by other means, such as mail or telephone or smoke signal" (Goldsmith, 1998: 1240)

²⁷ החלטה 3611 של הממשלה ה-32. קידום היכולת הלאומית במרחב הקיברנטי. (2011)

של המדינה, קרי המוסדות הפוליטיים שבהם עושה המדינה שימוש בכדי לשלוט במימד הפיזי בדגש לאמצעים הסימבוליים והנורמטיביים העומדים לרשותה (מוסד החקיקה, מערכת המשפט, התקשורת הרשמית, מערכת החינוך ועוד); בניין האומה, מתאר את תהליך התהוות המימד הערכי/ אידיאולוגי במדינה, המהווה תוצר של אינטגרציה לאומית בין החברה / אוכלוסייה בטריטוריה מוגדרת לבין הממסד המדיני. השילוב בין שלושת המרכיבים, מספק יכולת לפשט את התיאוריה לכדי תבחינים שבאמצעותם ניתן לבדוק את מקרי הבוחן ולאתר "עדויות" לתהליכים של ביסוס הריבונות ו/או שחיקה בריבונות²⁸. כפי שממחיש תרשים מס' 1, התהליכים השונים משקפים שתי תנועות מנוגדות כביכול: הם משיקים זה לזה ויכולים להתקיים במקביל (גם אם תהליך אחד לא נסתיים)²⁹, אך גם משקפים סדרתיות, קרי שאין אפשרות שהתהליך השני יתקיים לפני הראשון. כך לדוגמא, הריבונות המדינית מתבטאת בהקמת מוסדות (ביטחון, משפט, כלכלה וכדומה); המוסדות מבוססים על סמכות; הסמכות מבוססת על לגיטימציה שמשמעותה הסכמה חברתית הרגישה להקשר³⁰; ההקשר יכול במידה רבה להיות לאומיות.

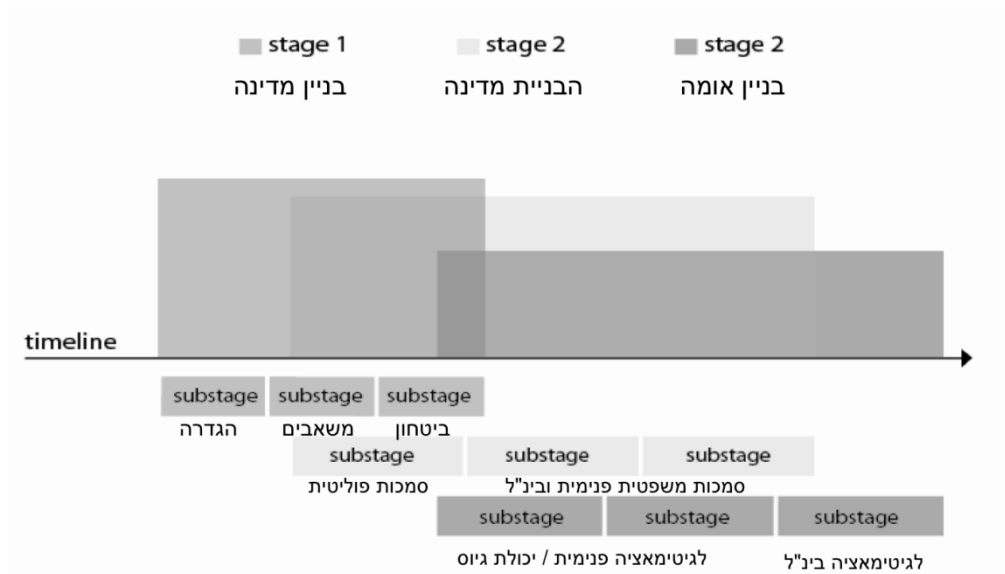
---

²⁸ניתן להשוות את כל התהליך של ביסוס הריבונות למושג ה "Stateness" שטבע נטל (Nettl, 1968) ואת השחיקה בריבונות למושג ה "Statenessless" ולקריטריונים למדינה מתפקדת לעומת מדינה בתהליך התמוטטות. ראה: W. I. Zartman, "Introduction: Posing the Problem of State Collapsed," in: W. I. Zartman (ed.), **Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority**, (Colorado: Lynne Rienner Publishers Inc., 1995), p. 5.

²⁹על פי סו'ה הממדים מחוברים (Interrelate) וחופפים. ראה:

E. W. Soja, **Postmodern Geography: The reassertion of space in critical social theory**, (London & New-York: Verso, 2001), pp. 120.

³⁰T. J. Biersteker, **State Sovereignty and Territoriality**, 2002. pp. 168-169.

תרשים 1: תהליך ביסוס מוסד הריבונות בחלוקה לשלושה תהליכים החופפים בחלקם

מאמר זה, כאמור, מתייחס רק לפן הביטחוני של הריבונות וביחסה של המדינה אל מרחבים חדשים כ"אזור גבול" או "ספר", מתוך ההנחה שתהליך ביסוס יכולת הכפייה במרחב (הפיזי והווירטואלי), הוא הבסיס לשורה של תהליכי משנה משמעותיים כגון: תיאור ביסוס הסמכות הפוליטית של המדינה; בניית יכולת המיסוי את הפעולות הכלכליות המתרחשות במרחב המקוון; ומהלכי המדינה למנוע פעילות לא רצויה ואף פלילית שאינה בגדר הפעלת אלימות, כגון הפרת זכויות יוצרים, צנזורה וחופש הביטוי, מימון פוליטי ושחיתות. לצורך המחשת הדמיון הרב בין סיפור התמודדותן של מדינות בעבר עם היפתחות המרחב הימי לבין המהלכים שבהן נוקטות מדינות היום במרחב המקוון, אנתח במאמר רק את תהליך בניין המדינה תוך התמקדות במהלכים למיפוי ותיחום טריטוריאלי ולאכיפת המונופול המדיני על המרחב המקוון.

ג. השוואה בין תהליך בניין המדינה: במרחב הימי ובמרחב המקוון כלכלה ביטחון וטריטוריה

תהליך בניין המדינה, מוגדר כצעדים המעודדים "גיבוש טריטוריאלי, צנטרליזציה, דיפרנציאציה של אמצעי הממשל, והשגת מונופול על אמצעי הכפייה"³¹. לפיכך, הוא מתקשר להיבטים החומריים או ה"גיאופוליטיים" של המדינה: טריטוריה, אוכלוסייה, משאבים וביטחון (פיזי)³², ועוסק בתיאור תהליך של הקמה פיתוח, מיסוד תשתיות ו"חלוקת עבודה" במרחב בו המדינה מוקמת או שאליו היא מתרחבת. ניתן

³¹ C. Tilly, "Reflections on the History of European State-Making" in: C. Tilly (ed.) **The Formation of National States in Western Europe**. (Princeton: Princeton University Press, 1975), Pp. 42.

³² אני מסתמך על הגדרת המושג ביטחון של בני מילר (תרגום שלי): "חופש מאיומים וסכנות... המתקיימים כאשר אין איום ערכי קודמים... וכשיש יכולת התגוננות במחיר סביר"

B. Miller, "The Concept of Security: Should it be Redefined?," *Journal of Strategic Studies*. Vol. 24 No. 2, 2001. pp.16.

ביטחון זה מתבטא בהקמת מוסדות (גבול, משטרה, צבא). אני מתייחס בחלק למשמעויות הנורמטיביות של מוסדות אלו (על כך יורחב בהמשך) ולא לפולמוס האקדמי לגבי הגדרת מושג הביטחון לכדי הכללה של מוסדות נוספים כגון מערכת חינוך, או אינדיקטורים לאיכות חיים.

להגדיר היבטים אלו כביטויים לפן המכוון בריבונות, משום שהם מבססים את רכיבי היסוד המאפשרים למדינה באמצעות מוסד הריבונות, לפעול אחר כך לכינון תהליכי הבנייה חברתית וערכית, ולכן יש צורך בקיומו של תהליך זה טרם תהליכי הבנייה המדינה ובניין האומה. לפיכך, שלושת תהליכי המשנה הבסיסיים המרכיבים יחד את תהליך בניין המדינה הם: ההגדרה והתייחום, המתבטאים בשני תהליכים מקבילים התלויים זה בזה, הגדרת הטריטוריה של המדינה או הישות הריבונית, וההסכמה על ההגדרה מי היא (ולכן גם מי אינה) האוכלוסייה המשוייכת לאותה טריטוריה; הביטחון, המושג באמצעות תהליכים של יצירת שליטה מוחלטת (Domination) / מונופול על אמצעי הכפייה ויכולת גיוס משאבים למניעת איומים חיצוניים; ההון, המושג באמצעות תהליכים של צבירת משאבים חומריים וניצול שירותים, לצד התפתחות תהליכים של ניהול כלכלי. במאמר אתייחס, כאמור, רק לשני התהליכים הראשונים.

טריטוריה: הגדרה, תיחום ושמירה על שלמות טריטוריאלית

תחום מרכזי בתהליך בניין המדינה, שהוא הביטוי הראשוני לשרידות בזמן ומרחב, הוא ההגדרה והתייחום של הטריטוריה והאוכלוסייה. הנחת המוצא היא שהאלמנט המכוון הבסיסי ביותר הוא תהליך התייחום, הן של הטריטוריה והן של האוכלוסייה³³, שמוביל לקיבוע בזמן ובמרחב. רק לאחר השלמתו ושרידותו לאורך זמן, מבחינה פנימית ובינלאומית כאחד, קיימת למדינה העצמאות הריבונית לנצל את המשאבים ולבסס את המונופול על אמצעי הכפייה לצורך החלת הביטחון³⁴. הנחה זו מתבססת על התהליך ההיסטורי של התפתחות המדינה המודרנית, בדגש לגיבוש הסדר הריבוני באירופה, שהתבטא במעבר מריבונות הטרמונית לריבונות טריטוריאלית המוגדרת כבידול יחידות טריטוריאליות מבחינה משפטית לעצמאות שיפוטית וערכית³⁵. הסכם ווסטפליה מ-1648 שסיים את מלחמת 30 השנים באירופה, שמשמעותו היא ההכרה בעצמאות הריבונית והשיפוטית של מדינות בטריטוריה המוגדרת להן, מצוין במחקרים רבים כאקט הסיום של תהליך זה או כמהלך פורמאלי בעל המשמעות הסימבולית ביותר³⁶. מבחינה פרקטית, כלל הפעולות הריבוניות מתבססות על ההגדרה הטריטוריאלית, שמהווה את מערכת הכללים הראשונית שבאמצעותה המדינה פועלת ושבאמצעותה יש ביכולתה להחיל מדיניות והסדרים פוליטיים. מבחינה בינלאומית, רק באמצעות הכינון של מערכת של מדינות בעלות ריבונות עצמאית בטריטוריה מוגדרת, יכולה המדינה לייצר לעצמה את הפרדה בין המערכת הבינלאומית לבין המערכת הפנים מדינתית וכתוצאה מכך לבסס תשתית לחקיקה וקבלת החלטות פנימית³⁷. לכן, השאיפה של המדינה למונופול על אמצעי הכפייה מחייבת קודם כול את הגדרת הטריטוריה עוד לפני הרחבת

---

³³ אין בהכרח הקדמה של תיחום הטריטוריה לתייחום אוכלוסייה, ישנן דוגמאות היסטוריות לשני המקרים, המתבטאים למשל בתהליך השונה שבין מדינות לאום (קהילה קודמת להגדרה טריטוריאלית) למדינות הגירה (טריטוריה קודמת להגדרת האוכלוסייה).

³⁴ C. Tilly, **Coercion, Capital, and European State AD 990-1990**, (Cambridge: Basil Library, 1990), Pp. 1-2; M. Van Creveld, "The Fate of the State," *Parameters*, Vol. 26.No. 1, 1996. pp. 4; E.S. Finer, "State-building, state boundaries and border control : An essay on certain aspects of the first phase of state-building in Western Europe considered in the light of the Rokkan-Hirschman model," *Social Science Information*, Vol. 13 No. 79, 1974. pp. 79-80.

³⁵ J.G. Ruggie, "Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis Theory of International Politics by Kenneth N. Waltz," *World Politics* Vol. 35, No. 2 (Jan. 1983). pp. 280.

³⁶ Ibid; D. Philpott, "Westphalia, Authority and International Society," *Political Studies*, XLVII, 1999. pp. 566-589; A. Osiander, "Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth," *International Organization* Vol. 55. No. 2 (Spring 2001), pp. 251-287.

³⁷ J. E. Thompson, **Mercenaries, Pirates and Sovereigns: State Building and Extraterritorial Violence in Early Modern Europe**, (New Jersey: Princeton University Press, 1994) Pp. 17-18.

המונופול לאלים חוץ מדינתית³⁸. לאחר תיחום הטריטוריה, השמירה על השלמות הטריטוריאלית היא האלמנט המכונן את המערכת הבינלאומית המודרנית מהמאה ה-17³⁹, ובמיוחד במאות ה-19 וה-20 שהתבססה על מערכת של מדינות לאום והדגישה את משמעותה בעקרונות היסוד למוסדות הממשלתיים הבינלאומיים המרכזיים ביותר⁴⁰. מגילת האו"ם מדגישה זאת⁴¹:

"All Members shall refrain in their international relations from the threat or use of force against the territorial integrity or political independence of any state"

מכיוון שמאמר זה עוסק ביחסים שבין מדינה ובין מרחב חדש המהווה אתגר לריבונות שלה, המנגנונים שמפעילה המדינה לצורך תיחום טריטוריאלי, דהיינו מהלכים של התפשטות והצטמצמות טריטוריאליים, הם משמעותיים להבנתם. יש לכך ביטוי במשפט הבינלאומי, בכללים ביחס לשינוי בהגדרות הטריטוריאליות של מדינות, המתבססות על תפיסת הטריטוריה כקניין של המדינה⁴². המשפט הבינלאומי מתייחס פורמאלית לחמש אפשרויות ("חוקיות") להרחבת הטריטוריה של מדינות המבוססים על פסקי דין תקדימיים: גילוי וכיבוש, ניצול, סיפוח, ירושה וצבירה⁴³. תהליך המיפוי שתואר קודם לכן הוא ביטוי משמעותי למהלכים אלו, בדגש לצורך של מדינות להגיע להסכמה על שיטת המיפוי ועל תקופתה של "שפה גיאוגרפית משותפת" שרק באמצעותה ניתן לקיים סחר בינלאומי.

שאלה שכיחה בקרב מחקרים העוסקים במרחב המקוון, היא כיצד ניתן להתמקד בתהליכי התרחבות והצטמצמות, תיחום וסימון טריטוריאליים במרחב ווירטואלי? שאלה משמעותית זו, היא הסיבה לתהיות אודות סמכות השיפוט של המדינה במרחב המקוון⁴⁴. הרלבנטיות לשאלה זו עולה בהקשר של תופעת הגלובליזציה המבטאת, לכאורה, שחיקה בריבונות המדינה ובמיוחד במשמעות של גבולותיה. התשובה לשאלה זו מתבססת על ההנחה כי מנגנוני ההתפשטות וההתרחבות של המדינה אל מרחבים חדשים נעשים בהיגיון של העתקת ריבונות טריטוריאלית, למשל באמצעות מיפוי וקביעת גבולות.

גיבוש הגבולות במרחב הפיסי ובמרחב המקוון - תהליך המיפוי

תהליך המיפוי ינותח כדוגמא ליכולתה של המדינה למסד ולעגן את תפיסתה על המרחב בו היא שולטת, או למרחב אליו היא מתרחבת, וכדוגמא ינותח תהליך המיפוי של המרחב הימי. המיפוי הוא ביטוי ליצירת סדר מוסדי על ידי מדינות, כתוצאה מנגישות חדשה למרחב בעקבות התפתחות טכנולוגית המאפשרת לשוטט בו, למפות אותו, ובכך להגישו ולהחיל עליו את החלוקה הגיאוגרפית והפוליטית הקיימת. מתוך כך, לעתים, בשל תחרות וחוסר הסכמה פוליטיים, נובע גם שיש אלו שאינם מקבלים את הסדר הטריטוריאלית החדש שנוצר ועל המדינה המחילה את מיפוייה החדש ישנה האחריות לאכוף אותו.

³⁸ J. E. Thomson, "Explaining the regulation of transnational practices: a state building approach," in: James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds.), *Governance without Government: Order and Change in World Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) pp. 208-210.

³⁹ M. W. Zacher, "The Territorial Integrity Norm: International Boundaries and the Use of Force," 2001. Pp. 216-234.

⁴⁰ A. Osiander, 2001; 281.

⁴¹ The Character of the United Nations, (1945). Article 2.

⁴² P. K. Menon, "The Acquisition of Territory in International Law: A Traditional Perspective," *The Korean Journal of Comparative Law*, Vol. 22, 1994. pp. 125.

⁴³ Ibid. pp. 127-129.

⁴⁴ D. R. Johnson and D. G. Post, "The rise of Law on the global network," in: B. Kahin and C. Nesson (eds.), **Borders in Cyberspace**, (Cambridge: MIT Press, 1997) pp. 3-48; J. Goldsmith and T. Wu, **Who Controls the Internet? Illusion of Boderless World**, (Oxford: Oxford University Press, 2006)

הבינ"ל. ומצד שני, יש למעצמות גם אינטרס לשמר את מוסד הריבונות הבינ"ל, משום שהוא משמר את רעיון הסמכות המדינית ומקנה להן את הלגיטימציה לפעול באופן מטה פוליטי לעיצוב המערכת המדינית העולמית⁴⁵. זאת, בין היתר, באמצעות השפעה על החלוקה הטריטוריאלית ("שרטוט המפות")⁴⁶, ושימחשוב לציין את ההבחנה בין שלוש רמות או שלבים בתהליך ההבניה המרחבית אותה מבצעת המדינה במרחב חדש⁴⁷: ראשית, גישה "צרה" לניתוח התנהלות המדינה, המתמקדת בתיאור של מהלכי מדיניות הנוגעים בהגדרת הטריטוריה באמצעות קביעת גבולות המדינה, באמצעים משפטיים כגון חקיקה, ואמצעים מוסדיים כגון הקמה ושינוי של מוסדות (למשל, חקיקת חוק פרלמנטארי לסיפוח שטח מסוים); שנית, גישה אינטגרלית, מתייחסת למשמעויות המוסדיות של תהליכי הטריטוריאליות הגוררים שינוי תודעתי בהתנהלות מוסדות המדינה והפנמת ה"מיקום" שלה במרחב. השינוי בא לידי ביטוי, ביכולת לגייס משאבים, להניע מהלכים כלכליים, ולייצר אמת מידה (Scale) לפעולותיה של המדינה (למשל, הנחת קווי מסילת ברזל וחיבורו של המרחב החדש הפריפריאלי בדרך כלל, למרכז); ושלישית, הגישה הייצוגית (Representational), המתייחסת למימד האידיאלי, המדומיין, המיוחס למרחב החדש ולגבולות המדומיינים (למשל, הנפקת בול ממשלתי רשמי בו ישנה התייחסות למרחב החדש שסופח). גישה זו, מתייחסת גם להשלכות של מימד זה על התנהלות פוליטית פנים מדינית ובינלאומית ביחס לטריטוריות קיימות וחדשות (כולל מלחמה).

מצד אחד, שימור דפוסי הארגון המרחבי של המדינה במרחבים חדשים, תורם ליכולת לנצל אותם באופן מיטבי מבחינה כלכלית, ומצד שני הארגון של הסדר המרחבי מוגבל ולכן מדינות נדרשות לשכפל את עצמן למרחבים חדשים⁴⁸. וכך, לצד השפעה לפרקים מתהליכי הגלובליזציה הגורמת לשחיקה בריבונותן וגבולותיהן הטריטוריאליים, מדינות הן אלו שמבנות את הפיתוח של המרחב הגלובלי באופן שימשך להלום את החלוקה הריבונית הטריטוריאלית הקיימת, אך נדרשות גם להתרחב, אלו תהליכים של רה/דה טריטוריאליות⁴⁹. חלוקה של מרחב חדש על פי טריטוריות מדיניות, היא ביטוי משמעותי לסמכות המכוננת של מדינות במערכת הבינלאומית שמושמת באמצעות מיפוי והסדרת הגבולות. המיפוי הוא פעולה בעלת מטען חברתי ופוליטי שפועלת להגדיר ולהדיר ישויות פוליטיות, אשר מבחינה היסטורית תרם לביסוס המערכת הבינלאומית הריבונית הקיימת בניגוד לרצף, ערי המדינה שהתקיים בימי הביניים⁵⁰. זאת באמצעות שלושה מרכיבים: הומוגניות של היחידה הטריטוריאלית; המימד הלינארי הטהור של הגבולות הפוליטיים; העלמת ישויות אנטי טריטוריאליות (כגון פיראטים, האקרים וכדומה). עצם המהלך, להאחדת השימוש באותם כלי מדידה של רשת מיפוי, יצר למעשה שפה בינלאומית פוליטית אחידה וגרם למהפכה בתפיסת המרחב כהומוגני וטריטוריאלית⁵¹.

עם זאת, יש לציין כי הסמכות לייצר מפות ולהנחיל באמצעותם תודעה מרחבית בינלאומית איננה נחלתה של כל מדינה באשר היא. למעמדה הגיאופוליטי של מדינה מסוימת בנקודת זמן (היסטורית או

⁴⁵O. Loewenheimer, 2007 (1); pp. 31-32.

⁴⁶R. H. Kaplan, "The Coming Anarchy," in: P. Williams, D. M. Goldstein and J. M. Shafritz (eds.), **Classic Readings of International Relations**, (2nd Ed.), (Pittsburgh: Harcourt Brace College Publishers, 1999), pp. 667.

⁴⁷N. Brenner et al., "Introduction: State Space in Question," in: N. Brenner et al. (eds.) **State/Space A Reader**, (Oxford: Blackwell Publishers, 2003), pp. 6-21.

⁴⁸D. Harvey, "The geopolitics of capitalism," in: D. Gregory and J. Urry (eds.), **Social Relations and Spatial Structures**, (London: Macmillan, 1985), pp. 150.

⁴⁹N. Brenner, "Beyond State-Centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies," *Theory and Society*. Vol. 28. No. 1 (Feb. 1999), pp. 41.

⁵⁰J. Branch, "Mapping the Sovereign State: Technology, Authority and systematic change." *International Organization*. Vol. 65, (Winter 2011). pp. 15-16.

⁵¹Ibid. pp. 7-8, 12-13, 20-21, 27-38.

עכשווית) במסגרת מערכת של מדינות⁵², ישנה השפעה ישירה על יכולתה לפעול באופן מטא פוליטי שכוה. פעילות לחלוקת המרחב באמצעות מיפוי לטריטוריות מדיניות היא, אם כן, יישום של עוצמה "רכה" גדולה ביותר ולכן מביאה לידי ביטוי את ההירארכיה הבינלאומית, ומבדילה בין מעצמות גלובאליות לבין מדינות אחרות ובכלל זה מעצמות אזוריות ומדינות חסות ולווין. טענה זו, מבוססת על ההנחה כי לגיטימציה בין מדינות היא הבסיס להירארכיה בינלאומית, ולכן, מצד אחד, המעצמות הגלובאליות הזכות לתמיכת מדינות רבות (משיקולים שונים חומריים או אידיאולוגיים), הן המדינות בעלות הסמכות לקבוע את ה"גבולות הפוליטיים" במערכת ור המערכת הריבונית המדינית כביטוי פוליטי וממסדי לחלוקה זו.

תמונה 1: שרטוט מפת אירופה החדשה ע"י המעצמות המנצחות בקונגרס ווינה, 1814-1815

ההשוואה בין תהליכים דומים במרחב המקוון ובמרחב הפיזי, שנתקיימו כאשר נוצר הצורך לתחם את הטריטוריה המדינית מחדש, ממחישה את תהליך התהוות המדינה שתואר לעיל. הדוגמאות ההיסטוריות במרחב הפיזי, ליישום של חשיבות התיחום וההגדרה הטריטוריאלית ניכרות במיוחד בתהליכי הקולוניזציה בעקבות ההתפתחות הטכנולוגית שאפשרה שינוע ימי ארוך טווח. יחד איתם, גם תהליכי הדה - קולוניזציה שעברו על העולם המודרני, במסגרתם הצטמצמו שליטתן של מעצמות בטריטוריות ונוצרו מדינות חדשות תוך שימור הגבולות הקיימים שנקבעו על ידי המעצמות ותיקופן בטיעונים לאומיים, מהווים גם הם דוגמא מאלפת⁵³. שימור הגבולות הקולוניאליים בקרב מדינות שזה עתה השתחררו מעולה של הקולוניה, הוא ביטוי למשמעות השמירה על השלמות הטריטוריאלית של המדינה בנורמה שזכתה לכינוי "The Territorial Integrity Norm"⁵⁴. נורמה בינלאומית זו, זכתה לתשומת לב בינלאומית דווקא בשל הפוטנציאל הגלום בפירוק ויצירת מדינות לשינויים מהותיים בהגדרה ובתיחום הטריטוריאל. הפוטנציאל לא מומש, ונראה כי גם מהלכים רביזיוניסטיים (כגון הפיכות צבאיות והכרה במדינות חדשות) במערכת הבינלאומית אינם משפיעים באופן מהותי על קווי המתאר הבסיסיים של חלוקת המרחב הפוליטי. באופן דומה, לא מומשה האפשרות לייצר חלוקה שאיננה מדינית במרחב המקוון והוא נענה היום

⁵²מערכת מדינות ובמיוחד אלו שאינן מערביות מאופיינת כקבוצה מדינות הסובבות סביב מעצמה ומאופיינות במערכת יחסים של מרות או כפיפות ברמה מסוימת.

⁵³Zacher, 2001; 216-234.

⁵⁴Ibid. 215-216.

מבחינה תשתיתית לחלוקה המדינית הגיאו אסטרטגית המקובלת, כפי שעולה מהחלוקה במערכת הכתובות האלקטרוניות (DNS) עליה ארחיב בהמשך.

הנורמה שהתבססה בחצי המאה האחרונה של המאה ה-20 בעקבות מלחמות העולם והתבססות הדמוקרטיה, איננה מייצגת תפיסה של הימנעות מוחלטת מחדירה לטריטוריה של מדינות אחרות, אלא את מוכנותן של מדינות לסדר בינלאומי הכולל שאיפה להימנעות מסכסוכי גבולות⁵⁵, מאוחר יותר עוגנו נורמות אלו במסגרת המשפט הבינלאומי תחת השם הלטיני

"*Uti Possidetis Juris*" (בתרגום חפשי – "כפי שבחזקתך תחת החוק")⁵⁶. העובדה שנורמות אלו יושמו גם במסגרת תהליכי דה קולוניזציה, וכחלק מעימותים בין מדינות⁵⁷, משמעותית להבנת תהליך תיחום הטריטוריה במרחב המקוון משום שגם הייצוג הטריטוריאלי של גבולות הקיים בו תוקף באמצעות חלוקה מחדשת של המרחב על ידי המעצמות (ארה"ב) ובעימותי סייבר בשנים האחרונות. חשיבותה של הנורמה, שתקפותה מבוססת על דוגמאות היסטוריות ועכשוויות מרחבי העולם (כגון תהליכי הדה-קולוניזציה באמריקה הלטינית ובמזרח"ת), נעוצה בכמה טעמים: ראשית, היא מוכיחה את ההשפעה העמוקה של התפיסה הטריטוריאלית של הסדר הבינלאומי והמדינתי (ר' לעיל) על חלוקה פוליטית של מרחבים חדשים, גם כאשר החלוקה נתפסת כמנוגדת לשאיפות אידיאולוגיות, ל"גבולות טבעיים" או לשיקולים כלכליים גרידא; שנית, היא משקפת את הבסיס הנורמטיבי של המשפט הבינלאומי, המעיד למעשה על המשמעות של נורמות בינלאומיות לביסוס הסמכות המשפטית של מדינות במערכת הבינלאומית.

במרחב המקוון, באופן דומה לתהליכי הקולוניזציה מופו ועוגנו באופן טכני על ידי מעצמות (בדגש לארה"ב) גבולות בין מדינות על פי המודל הגיאופוליטי הקיים במרחב הפיסי ומוסדה ההירארכיה הבינלאומית ובראשה ארה"ב. המהלכים המרכזיים שנוצרו לצורך כינון מסד ליחסים בין מדינות שונות במרחב המקוון ובכלל זה קביעת קווי תיחום בין מדינתיים ("גבולות וירטואליים") מבוססי טכנולוגיה, היו בעיקרם מהלכים פנים מדינתיים אמריקניים. חתירתה של ארה"ב, לביסוס השליטה בתשתיות העומק המרכיבות את "קווי המתאר" ("Grid") של המרחב המקוון מתבטאת בשלושה מנגנוני פיתוח טכנולוגיים שכבר זכו להתייחסות לא מבוטלת במחקרים בתחום⁵⁸: (1) פיתוח טכנולוגי של "מערכת מיתוג המנות" ("Packet Switching"; 2) תהליך הפיתוח של הפרוטוקול הממוחשב האחד (TCP/IP), המאפשר תקשורת מתווכת מחשב הפתוחה לשימוש של סוגי מחשב שונים; (3) כינון ומיסוד הניהול של מערכת הכתובות באינטרנט המכונה "מערכת שמות המתחם" (DNS- Domain Name System), המנוהלת על ידי ארגון אמריקני (ICANN), סמי ממשלתי הפועל בהנחיית משרד הסחר האמריקני תחת הסכמים רשמיים⁵⁹.

⁵⁵ibid. 244-248.

⁵⁶R. Silfen, (2009). "Uti Possidetis Juris: Same Same but Different". Paper presented at the International Law Forum, HUJI, pp. 13-17.

⁵⁷להרחבה ר' טבלה הסוקרת את כלל העימותים בהם תוקפו הגבולות הקולוניאליים בין השנים 1946-2000 (Zacher, 2001; 225-228).

⁵⁸ר' למשל (Abbate, 1999; Franda, 2001; Drezner, 2004).

⁵⁹להרחבה ר' סיכום פסגת ה WSIS של האו"ם בתוניס מ 2005, במסגרתה הוחלט למעשה להותיר את ארגון ICANN כגוף המנהל את מערכת שמות המתחם העולמית ולייסד את פורום ה IGF במסגרתו פועלות מדינות להשפיע על מדיניותו (United Nations, 2006: 8).

שינוי תפיסתי

התחזית לעליה חדה בכמות המשתמשים באינטרנט הובילה ליוזמה⁶⁰ לבסס את החלוקה למתחמים בעלי שמות מילוליים בכדי לבסס "מרחב שמי" ("Name Space")⁶¹. עצם השימוש במונחים אלו, מעיד על השינוי התפיסתי בראיית העוסקים בתקשורת מתווכת מחשב הרואים את האינטרנט כבר כמרחב ולא כאמצעי תקשורת בלבד, ולכן גם הפתרון שנמצא הוא כלי לשליטה וניהול מרחבי, קרי לפקח על השמות שניתנים באמצעות הגדרת מתחמים שהם למעשה אדמיניסטרציות משנה שישמרו במאגר של כתובות⁶².

מבחינה טכנית, ניתן להסביר את הפיתרון שניתן באמצעות הדמייתו לדואר רגיל, שהפרוטוקול שתואר לעיל מהווה את ה"מעטפה" המכילה את תוכן ההודעה (המכתב), ואילו הזיהוי הבינארי ו/או השמי המוצמד אליו מהווים את הכתובת הרשומה עליה. כתובת דואר כוללת מרכיבים קבועים: נמען אינדיבידואלי, חלוקה גיאו פוליטית מוסכמת (מספר בית ודירה, רחוב, עיר, מדינה) וקידוד מספרי (מיקוד). באופן דומה, גם מערכת שמות המתחם שנוצרה עקב צורך פרקטי בהעברת מידע (דואר אלקטרוני) לנקודת קצה "אינדיבידואלית", גם היא כוללת מרכיבים דומים, משקפת חלוקה גיאו פוליטית מוסכמת, ומקודדת באמצעות קוד מספרי ארוך (IP Addresses). המתאר בשפה בינארית את מיקומו של המחשב⁶³.

פענוח הקוד המספרי, מתבצע באמצעות קובץ פענוח מרכזי המכונה "קובץ השורש" (The File Zone Root), אשר מקשר בין הקוד המספרי לשמות "אזורים" המכונים שמות מתחם⁶⁴. שמות המתחם המשמעותיים ביותר מבחינה כלכלית מכונים TLD (Top Level Domains),⁶⁵ פורטו באופן מקיף בשנת 1994 במסמך RFC 1591 והם אלו המגדירים תחתם קבוצות גדולות של שמות מתחם אחרים ומאפשרים לנהל אותם ו/או לגבות מהמשתמשים בהם דמי שימוש⁶⁶. ה-TLD מחולקים לשמות גנריים (gTLD) שהם בעלי המשמעות הכלכלית הגדולה ביותר (למשל הסיומות .NET, .COM, .ORG), ולשמות מדינות (ccTLD) המשקפים את החלוקה הגיאו פוליטית העולמית, ושהסימול שלהם מותאם לסימול הבינלאומי של מדינות על פי ארגון ISO המופקד על סטנדרטיזציה בינלאומית מטעם האו"ם. סטנדרט זה, המופיע במסמך שמספרו ISO 3166/1, גובש ביוזמת מדינות שונות בעולם והוא כולל סימול בן שתי אותיות לכול מדינה (כגון .UK, .FR, IL וכו').

לסיכום באשר למיפוי ולתיחום הטריטוריאלי, למעט חריגות מעטות, מנגנוני הפיקוח הטכנולוגיים לעיל, תיקפו הלכה למעשה יישום מקוון של הגבולות הגיאו פוליטיים המקובלים, באמצעים טכניים ובירוקרטיים ועיגנו אותם על ידי מהלכים משפטיים פנימיים ובינלאומיים. באופן מפורט יותר ניתן למצוא קווי דמיון לא מעטים כאשר משווים את מערכת שמות המתחם לנורמות טריטוריאליות בתהליכי הדה

---

⁶⁰היוזמה פורסמה במסגרת RFC 882 בשנת 1983 ו RFC 920 בשנת 1984 על ידי קבוצת העבודה לרשתות (NWG) שעדיין פעלה תחת פרוייקט APARANet של משרד ההגנה האמריקני.

⁶¹P. Mockapetris, "Domain Names - Concepts and Facilities," *RFC 882*, 1983. pp.1-2.

⁶²J. Postel and J. Reynolds, "Domain Requirements," *RFC 920*, 1984. pp. 1; P. Mockapetris, "Domain Names - Concepts and Facilities," *RFC 882*, 1983. pp.5

⁶³H. Feld, (2003) "Structured to Fail: ICANN and the 'Privatization' Experiment". In: A. Thierer and W. C. Clyde Jr., **Who Rules the Net? Internet Governance and Jurisdiction**. (Masochist: Cato Institute, 2003), Pp. 345.

⁶⁴E. Rony and P. Rony, **The Domain Name Handbook: High Stakes and Strategies in Cyberspace**. (Kansas: R&D Books, 1998.)

⁶⁵בהקשר זה יש הטוענים להקבלה משפטית של שמות המתחם לסימנים כלכליים מוסכמים (Trademarks) המאוגדים תחת הסכמים בינלאומיים לשימור זכויות קניין.

⁶⁶J. Postel, "Domain Name System Structure and Delegation," *RFC 1591*, 1994. §2.

קולוניזציה, שעיקרם הוא עדות לתהליך התהוות המדינה במרחב, תוך יישום התיחום הגיאו אסטרטגי הקיים בקונצזוס הבינלאומי. מערכת שמות המתחם, בה עושים שימוש רוב המשתמשים בערוצי התקשורת מתווכת המחשב המקובלים, היא הביטוי הנוכח והברור ביותר לשכפול החלוקה הטריטוריאלית הגיאו פוליטית המסורתית למרחב המקוון. גם במקרה של דה קולוניזציה וגם במקרה של המרחב המקוון אין ניסיון ליצירת מערכת חלוקה חדשה, אלא לתקף את האחריות המדינית "טריטוריאלית" במרחב חדש וכתוצאה מכך ליצור תחושה של "מרחב לאומי" (מקוון או פיזי), המהווה ביטוי מקביל ונוסף לבסיס הטריטוריאלי של ריבונות המדינה. המשמעות לחלוקה זו, בין אם במרחב המקוון או הפיזי איננה רק טכנית, היא מהווה ממש כמו הגבולות שנוצרו בתהליך הדה קולוניזציה כלי מהותי ביצירת החיץ שבין יישות מדינית אחת לאחרת שעליו מתבססים כלל מהלכי המדיניות של המדינות במרחב המקוון (כלכלה, ביטחון וכדומה). הגבול החדש שנוצר מהווה מוסד כשלעצמו והוא בסיס לשינויים מוסדיים כגון הקמה של גופים בירוקרטיים חדשים, חקיקה ודוקטרינה ביטחונית.

מונופול על אמצעי הכפייה - על פיראטים והאקרים

הדוגמה ההיסטורית לפיראטיות (שוד ימי) תנוחת כדוגמה ליזמי אלימות פרטיים המתגרים את ריבונות המדינה במרחב שהנגישות אליו לא הייתה אפשרית לפני כן. "פיראטים" (Pirates), מוגדרים במחקר היחסים הבינלאומיים כ"אנשים חסרי מדינה שמעשיהם הימיים לא מתקיימים בשמה של מדינה כלשהי"⁶⁷. המאפיין המרכזי שיש להתייחס אליו באשר לתופעת הפיראטיות, הוא היותם גורם הפועל באלימות לאורך זמן ובאופן נחוש כנגד המונופול המדיני על האלימות המאורגנת. למרות שפיראטיות כסוג של פשיעה התקיימה מראשית ימי הביניים ועד היום, נהוג להתייחס לשתי תקופות היסטוריות מובהקות של המאבק בין מעצמות הסחר לבין הפיראטים: הפיראטים הברברים שפעלו בים התיכון מחופי צפון אפריקה מהמאה ה-16 ועד לתחילת המאה ה-19; והפיראטים הבוקאנירים שפעלו בים הקריבי כנגד המעצמות הקולוניאליות בין המאה ה-17 למאה ה-18⁶⁸. תופעות אלו ראויות להשוואה לתופעות השוחקות את הריבונות המדינית היום, משום שבזמן הן היו פעולות במרחב שמדינות טרם יכלו לפעול בו באופן מלא.

המאפיינים הסוציולוגיים והאידיאולוגיים של הפיראטים בתקופות אלו היו משמעותיים, שכן מעבר לפעילות האלימה שבה נקטו, ההתארגנות בקבוצות עצמיות חסרות לאום, הייתה אבן שואבת לאינדיבידואלים וקבוצות שלא היו מקובלות באותה העת במדינות עצמן מסיבות שונות (דת, מגדר, גזע וכדומה). הן פעלו באופן דמוקרטי על פי קוד התנהגות וולונטרי שאותו גיבשו ולא היו תחת זהות או הגדרה לאומית כלשהי, פעולותיהן הונעו מאינטרסים כלכליים אינדיבידואלים וקבוצתיים בלבד ולא הייתה להן שאיפה להשתתף במערכת היחסים הבין מדינית באותה העת⁶⁹. היחס של המדינות כלפיהם התאפיין בתפיסתם כתופעה ייחודית ומסוכנת, שאיננה מופנית כלפי מדינה מסוימת אלא כקריאת תיגר על כל המדינות כולן, קרי, כ"אויבי האנושות כולה"⁷⁰.

⁶⁷ "Stateless persons for whose acts on the high seas no state would be held accountable" (Thompson, 1994; 144)

⁶⁸O. Lo'wenheim, 2007 (1); 18-19.

⁶⁹חכים ביי, TAZ - אזור אוטונומי ארעי, (ירושלים: רסלינג, 2002), עמ' 59-61.

⁷⁰O. Lo'wenheim, 2007 (1); 81-82.

תפיסה זו, הובילה לגישה הרואה בטיפול ובחיסול הפיראטיות אינטרס משותף למעצמות ומדינות שונות, דבר שהקל על היווצרותן של שותפויות ביטחוניות ולאחר מכן כינון נורמות וכללי התנהגות שעוגנו בדין הבינלאומי (דיני הים ודיני המלחמה).

תמונה 2: קפטן אדוארד טיץ', הוא שחור הזקן

לאחר תיחום הקהילה הפוליטית במדינה, בדגש על התיחום הטריטוריאלי, הניסיון להשיג מונופול על אמצעי הכפייה או האלימות המאורגנת באותו "שטח מוגדר", הוא ההסבר השכיח ביותר לתהליך של ביסוס ריבונות המדינה וליצירת מערכת המדינות המודרנית. תהליך התגבשות זה של מונופול על הפעלת אמצעי האלימות המאורגנת מאפיין את המדינה המודרנית במערב אירופה מאז שלהי ימי הביניים⁷¹. מחד גיסא, התהליך ההיסטורי של האחדה וגיבוש של כל מפעילי האלימות המאורגנת תחת המדינה היה אלמנט הכרחי לביסוסה של המדינה המודרנית.

מאידך גיסא, חל תהליך הבניה הדדי בין יזמי אלימות

(Violent Entrepreneurs), אשר מצד אחד עוסקים בפשע ומנצלים את המדינה ומצד שני מהווים את מאתר כוח האדם שממנו המדינה מרכיבה את אלו האוכפים את המונופול על אמצעי הכפייה (מפיראטים לפרייברטירים, מפושעים לשכירי חרב ובסוף לחיילים), ואחר כך הם גם משוחררים על ידה בחזרה לשוק החופשי⁷². זהו תהליך היסטורי החוזר על עצמו במאות האחרונות מאז הקולוניאליזם: יזמים כלכליים פועלים כחלוצים במרחב חדש ללא גולציה מדינית; בעקבות כך הם נדרשים לבצע בעצמם גולציה והסדרה בשל העלייה בפעילות הכלכלית; בסופו של דבר הם גוררים את המדינה למרחב החדש בכדי שתשית עליו את המונופול על אמצעי הכפייה. הדוגמאות ההיסטוריות מגוונות, מהקולוניאליזם האירופי באפריקה⁷³, ועד לציפיות ל"הסדרה עצמית" של יזמים כלכליים במרחב המקוון⁷⁴.

⁷¹E. S. Finer, "State-building, state boundaries and border control : An essay on certain aspects of the first phase of state-building in Western Europe considered in the light of the Rokkan-Hirschman model," 1974. pp. 85; C. Tilly, "War Making and State Making as Organized Crime," in: P. B. Evans, D. Rueschemeyer and T. Skocpol, *Bringing the State Back In*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1985). pp. 171-175.

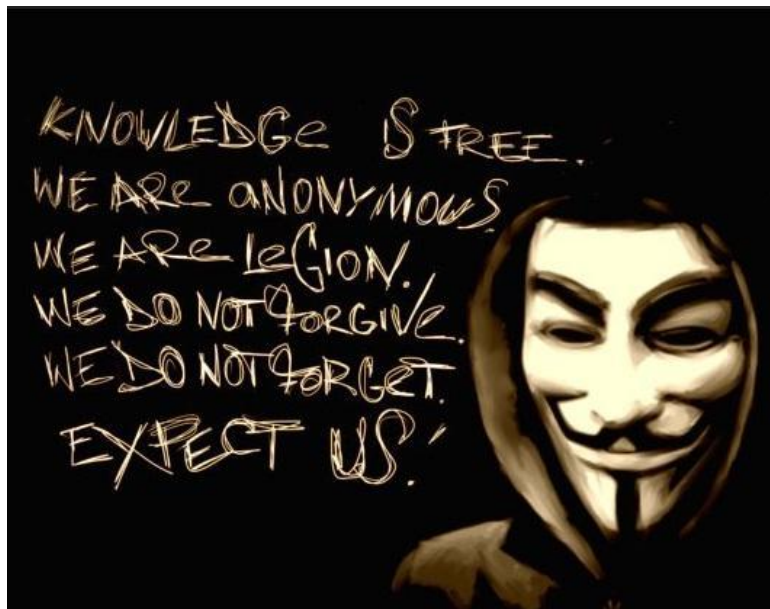
⁷² Tilly, 1985; 173.

⁷³Thompson, 1995; 216.

⁷⁴ M. L. Mueller, **Networks & States: The Global Politics of Internet Governance**, (MA: MIT Press, 2010).

באשר למרחב הימי, הוא מיישם באופן כמעט מלא את התהליך ההיסטורי שתואר. ההתפתחות הטכנולוגית משלהי ימי הביניים, אפשרה בניית כלי שייט מתוחכמים ועמידים מספיק כדי להרחיב את המרחב שבו התנהלו בני האדם, ובאופן ישיר את כינון של קולוניות ומסחר ימי ער. העלייה במרכזיות שבאינטרסים הכלכליים בים והיעדרה של הסכמה בינלאומית באשר לדרכי ההתנהלות בים, הפכו את השוד הימי לכדאי ביותר ואת הפיראטיות לתופעה חריגה משום שהיא התקיימה באופן מאסיבי כמה מאות שנים ברציפות. פעילותם של הברברים בים התיכון לא נבלמה על ידי מעצמת הסחר דאז ספרד, משום שלא ניתן היה לייצר לגיטימציה מספקת למהלכים בינלאומיים כנגדם, ומשום הימצאות פתרון אלטרנטיבי חלקי - ניתן היה "למשטר" חלקים מהפיראטים או באמצעות קניית נאמנותם (והפיכתם ל"פרייבטירים") או באמצעות הגעה להסכמות עם מדינות צפון אפריקה (תוניס, אלג'יר) שתיקחנה אותם תחת חסותן. לעומתם כמה מאות שנים מאוחר יותר, פעלו הבריטים להדביר את התופעה הן בים התיכון כנגד הברברים והן בים הקריבי כנגד הבוקאג'ירים. פעולה זו נתאפשרה בגלל היכולת לפעול במשותף עם מדינות נוספות והסירוב לאפשר לגיטימציה להמשך פעולתם באמצעות הסכמים ושחד. אחד המהלכים המשמעותיים בהקשר זה, היה השימוש בפרייבטירים כדי להילחם בפיראטים⁷⁵.

תמונה 3: קבוצת 'אנונימוס' וסימתה

הלגיטימציה להפעלת כוח על ידי מדינות בזירה הפנימית והבינלאומית היא אם כן אחד ההישגים המרכזיים הנובעים מהמונופול על האלימות המאורגנת, אך אין הכוונה ששחקנים תת-מדינתיים או על-מדינתיים מפסיקים להפעיל אלימות, אלא להיפך: היא מאפשרת למדינה לקבוע איזו פעילות אלימה נתפסת כזו שאינה מסכנת את המונופול של המדינה ומכאן שהיא "לגיטימית למחצה" ולא דורשת דיכוי מוחלט. למרות האמור לעיל, אינני טוען שהמונופול של המדינה על אמצעי הכפייה הוא מוחלט, לא מבחינה נורמטיבית בכלל ולא מבחינה אמפירית במרחב המקוון היום.

⁷⁵O. Loewenheim, 2007 (1); 14-16.

מבחינה נורמטיבית פעילות מוכרזת כלא לגיטימית, כאשר המדינה תחת סמכותה הריבונית מכריזה עליה כאסורה לאינדיבידואלים ומותרת רק למדינה⁷⁶. בהקשר זה, בדומה לפרייבטירים יש להזכיר את השימוש שעושות מדינות ביזמי אלימות מתחרים כגון ארגוני פשע מאורגן, חברות צבא ואבטחה פרטיות, ארגוני טרור והאקרים, על ידי מיסודם והענקת לגיטימציה לפעולתם כאשר היא מתקיימת תחת הכסות המדינית. היכולת של מדינות, לעשות שימוש בגורמים שנתפסו קודם לכן כחותרים תחתיהן, מבטאת ומחזקת את סמכותה המטה-פוליטית של המדינה לקבוע את כללי המשחק, ולהפוך אלימות (Violence) לשימוש לגיטימי בכוח (Force)⁷⁷.

מבחינה אמפירית, המרחב המקוון איננו שונה מהדוגמאות ההיסטוריות והעכשוויות שהציבו יזמי אלימות למול המדינה במרחבים הפיזיים. כפי שגורמים תת ועל מדינתיים המאתגרים את מונופול האלימות כגון צבאות פרטיים, פיראטים שכירי חרב וארגוני פשיעה פנים מדינתיים וטרנס לאומיים, הפכו למאתר כוח האדם הנדרש לשימור המונופול על האלימות כשהמדינה קנתה את שירותיהם, הכילה ומיסדה אותם לכדי צבאות מקצועיים ביבשה ובים ואף עשתה בהם שימוש להדברת יזמי אלימות סוררים (כמו במקרה של השימוש בפרייבטירים ללחימה כנגד פיראטים)⁷⁸. באופן דומה, מהווים האקרים, וארגוני פשיעה העושים שימוש במרחב המקוון להשאת רווחים בניגוד לחוק, כוחות פוטנציאליים שפועלים למימוש האינטרס של מדינות ברמות שונות של תיאום עמה. תופעה זו המכונה "פעילים האקרים פטריוטיים" ("Patriot Hacktivists") התומכים במדיניות ובפעולות של מדינות (או ישויות פוליטיות אחרות) בתקיפות אתרים ומוסדות של מדינות אחרות ברמות שונות של תיאום והכוונה של המדינה⁷⁹.

על פי תרשים מס' 2, השינוי מפעילות אלימה המופעלת על ידי יזמי אלימות אינדיבידואליים שאינם פועלים מטעמה של מדינה כלשהי כגון "תולעת מוריס" ב - 1988 או מעצרה של כנופיית פשע מקוון בשם "414" בארה"ב ב - 1983, לפעולות מדינתיות וסמי מדינתיות הגיעה לשיאה בעשור הראשון למאה ה - 21. דוגמאות למהלכים אלו ניתן למצוא כבר בתקיפת אתרי נאט"ו וארה"ב כחלק ממבצע "Allied Force" בשנת 1999⁸⁰, אך במיוחד בתקיפת אתרי ממשל אסטוניים על ידי האקרים לאומנים רוסיים בשנת 2007⁸¹, ובמהלך הפלישה הצבאית של רוסיה לגיאורגיה בשנת 2008⁸². דוגמא נוספת, הייתה בתקיפת אתרי מוסדות ציבוריים ישראליים על ידי תומכי ארגון החמאס במהלך מבצע "עופרת יצוקה" בעזה בדצמבר 2008⁸³.

⁷⁶ Thomson, 1992; 217.

⁷⁷ C. Tilly, **The Politics of Collective Violence**, (United Kingdom: Cambridge University Press, 2003), pp. 27. להרחבה ר' בספרו של לוינהיים (1) (Lo"wenheim, 2007).

⁷⁹ J. Healey (ed.), **A Fierce Domain: Conflict in Cyberspace, 1986 to 2012**. (CCSA Publication, 2013), pp. 44.

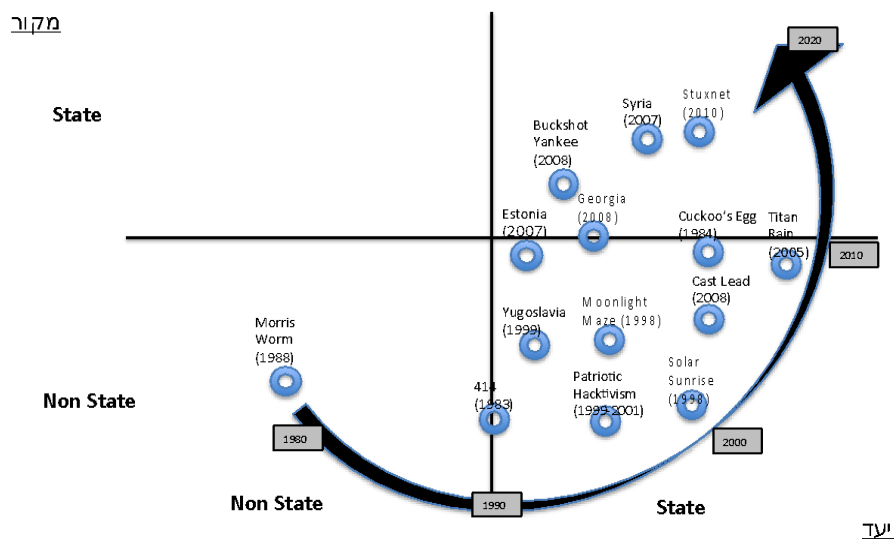
טיפולוגיה של רמת שיתוף הפעולה בין מדינות לפעולות של האקרים עצמאיים ניתן למצוא אצל הילי בטבלה 3.

⁸⁰Ibid.

⁸¹Ibid. Pp. 62

⁸²Ibid. Pp. 63

⁸³ J. Carr, **Inside Cyber Warfare**. (CA: O'reilly Media, 2009), Pp. 47-50.

תרשים 2: השינוי בהפעלת אלימות במרחב המקוון

חשיבות המונופול על הפעלת הכוח המאורגן, מדגישה את ההשלכות הבעייתיות למצב של היעדר ביטחון, המהווה את אחד הסממנים המרכזיים למדינות הנמצאות בתהליך קריסה⁸⁴, מצב של אוליגרכיה או ריבוי מונופולים של אלימות מאורגנת, הוא הבסיס למצב של היעדר משילות שמוביל לכישלון המדינה⁸⁵. מבחינה היסטורית, נראה כי תהליך ארוך, "מלמטה למעלה", שבמסגרתו המדינה פעלה למיגור מתחרים למונופול על יכולת האכיפה, כמו במקרה האירופי, הובילה למצב של "ריבונות חיובית" במרחב הימי. בעוד שמצב הפוך, שבו הריבונות ניתנת למדינה כתוצאה מהחלטה פורמאלית פוליטית משפטית בינלאומית, "מלמעלה למטה" כפי שקרה בתהליכי דה קולוניזציה, כאשר ישנם עדיין מתחרים משמעותיים השוברים את המונופול המדיני, מוביל למצב של "ריבונות שלילית" שיוצרת מצב של "מעין מדינות" ("Quasi States"). באופן לא מפתיע, במדינות כושלות מעין אלו עדיין מתקיימות תופעות כגון פיראטיות.

ניתן לסכם כי במדינות דמוקרטיות ליברליות היום, עדיין מתקיים מונופול של המדינה על אמצעי הכפייה והאלימות המאורגנת, לצד המשך קיומם של תופעות ושחקנים החותרים תחת מונופול זה, שהמדינה בדרך כלל אינה מרגישה צורך לגייס את המשאבים הנדרשים כדי למגר אותם לגמרי, משום שהם אינם נתפסים כמי שמסכנים את עצם קיומו של המונופול בו היא מחזיקה. כך גם המרחב המקוון המגלם בתוכו כמו במרחבים פיזיים, אתגרים לביטחון המדינה בדמות פשיעה מקוונת, פעילות מדינתית וטרור, לצד פעילות אינטנסיבית של מדינות לגבש יכולות ביטחוניות צבאיות ואחרות לאיסוף מודיעין, הגנה והתקפה המאזנות את תחושת האיום לתפקודה של המדינה ואיננה מובילה אותה בהכרח למצב של "מעין מדינה" במרחב המקוון.

⁸⁴R. I. Rotberg, **State failure and state weakness in a time of terror**, (Washington DC: Brookings Institution Press, 2003), pp. 1-11.

⁸⁵ H. R. Jackson and C. G. Rosberg, "Why Africa's Weak States Persist: The Empirical and the Juridical in Statehood," *World Politics*. Vol. 35, No. 1 (Oct. 1982), p.3.

סיכום ומסקנות להמשך

היחסים שבין מדינה, מרחב והתפתחות טכנולוגית הן דפוס חוזר במערכת הבינלאומית המודרנית בכלל ובהתפתחות מערכות השליטה והביטחון המדיניות בפרט. ללא התפתחות פלטפורמות ימיות ואוויריות מודרניות, לא היו נוצר הצורך בהגדרת המרחב המדיני הטריטוריאלי גם באוויר ובים, תוך יצירת הסמכות החוקית הפנימית והבינלאומית ביסוס הנורמות והסדר הבינלאומי ופיתוח סמלים ליצירת לגיטימציה לאומית למרחבים אלו. לדעתי, למרות שאלו טכנולוגיות חדשות, מדובר, בדפוסים חוזרים, הניתנים לניתוח על פי המרכיבים המוכרים מתהליך התפתחות המדינה ההיסטורי. במאמר זה, בחרתי להמחיש זאת באמצעות תיאור מהלכי התיחום הטריטוריאלי ואכיפת המונופול על האלימות המאורגנת, שלכול אחד מהם ביטויים אמפיריים במרחב המקוון ובמרחב הימי.

התחושה הקיימת אצל רבים בציבור וגם בקרב מקבלי ההחלטות בדבר אי היכולת לאכוף את ריבונות המדינה במרחב המקוון והפוטנציאל השלילי לביטחון המדינה שהוא משקף, נובעת גם מקשיי הסתגלות של מערכת התכנון המדינית ותפיסה נוקשה של מוסד ריבונות המדינה. קשיים אלו, הם בעצמם עדות לתהליכי ההסתגלות המדיניים לטכנולוגיות ולמרחבים חדשים שהיו מנת חלקן של מדינות משחר ההיסטוריה, ואינם צריכים לרפות את ידי המדינאים ופקידי הממשל. כפי שצוין, ריבונות המדינה היא דינאמית ומאותגרת תדיר כפי שהייתה גם במרחבים הנתפסים היום כנשלטים כגון הים. ההבנה שהמרחב המקוון הוא עוד אתגר נוסף שהמדינה מתנהלת למולו באותם מימדים, מחלחלת בשנים האחרונות ומתחילה אט אט לשנות את התפיסה בקרב הבירוקרטיה.

במאמר הצגתי קריטריונים לבחינת תהליכים מדיניים למול מרחב, המבוססים היסטורית על התיאוריה הריבונית מדיסציפלינית מדע המדינה והיחסים הבינלאומיים, שיכולים לשמש כלים לביצוע תהליך למידה מתמשך על המרחב המקוון ולספק כיוונים ראשוניים להתוויית מדיניות לגביו. האפשרות לעשות שימוש בהשוואה היסטורית אמפירית ותיאורטית, הוא מתודה נדרשת בכדי לבסס קריטריונים אלו, לפתח אותם ולהפוך אותם לכלים משמעותיים למקבלי החלטות. תקוותי, שמאמר זה יעודד שימוש בהשוואות היסטוריות מעין אלו בין המרחב המקוון למרחבים אחרים, ככלי לקידום יכולת האכיפה והריבונות של המדינה במרחב החדש.

דור חדש של פקידים, משפטנים, מדינאים ואנשי צבא נדרש כדי לאפשר התמודדות עם האתגרים שמציב המרחב המקוון. בעלי מקצוע המבינים מצד אחד את משמעותו של המרחב המקוון להמשך הביסוס הכלכלי החברתי והביטחוני של מדינות, ומצד שני אינם מוכנים להיכנע לתפיסה הרואה בו מרחב אנארכי ושלילי. יתכן כי אנו עדים לניצני התנהלות בירוקרטית ומדינית מחודשת מעין זו, הניכרת בהקמת מוסדות ביטחון ואכיפה ייעודיים בשנים האחרונות, ביניהם מטה הסייבר הלאומי בישראל ופיקוד הסייבר הצבאי בארה"ב. ככל שיקדם הזמן בו יופנם בקרב הזרוע המחוקקת, המבצעת והשופטת כי ההיגיון המדיני הטריטוריאלי והביטחוני המוכר מהווה את הביטוי המרכזי להתהוות המדינה במרחב המקוון (כולל המאפיינים הטכניים הייחודיים לו), כן יקל על כלל המערכות המדיניות והמסגרות הבינלאומיות לשפר את פעולותיהן למולו, לאמץ אסטרטגיה מדינית דומה לזו המתקיימת מול המרחב הפיזי תוך ביצוע התאמות טקטיות למרחב המקוון.

